

Враховуючи викладене можна говорити про виділення двох рівнів експертної ініціативи: загального та спеціального.

1. Загальний рівень включає ініціативу суб'єктів судово-експертної діяльності з приводу будь-яких питань, що стосуються діяльності експертних установ та експертів. Така ініціатива може стосуватися як організаційних питань діяльності експертної установи, так і питань проведення будь-яких судових експертиз у різних видах судочинства. Тобто на загальному рівні експертна ініціатива може розглядатися як будь-який почин експерта з приводу питань, що стосуються його професійної діяльності. До того ж, як вказувалося нами вище, експертною ініціативою в широкому розумінні на загальному рівні також наділені експертні установи. Очевидно, що таку ініціативу може здійснювати керівник експертної установи або його заступники, які наділені правом приймати управлінські рішення з приводу організації діяльності такої установи або удосконалення діяльності роботи експертів. Іншими словами загальний рівень експертної ініціативи – це управлінський рівень.

2. Спеціальний рівень експертної ініціативи включає починання судових експертів та експертних установ під час здійснення будь-яких функцій у різних видах судочинства та під час експертних проваджень. На спеціальному рівні експертна ініціатива реалізується у широкому та вузькому значеннях. У широкому значенні експертна ініціатива може бути процесуальною та непроцесуальною (організаційною). Процесуальна форма експертної ініціативи стосується її реалізації під час провадження судової експертизи у конкретному виді судочинства судовим експертом. Непроцесуальна форма експертної ініціативи може реалізовуватися й іншими суб'єктами судово-експертної діяльності. У вузькому значенні експертна ініціатива реалізується конкретним експертом у певному кримінальному провадженні під час проведення конкретної судової експертизи і є його правом, а не обов'язком.

Одержано 11.10.2018

УДК 343.982

Олександр Володимирович ЮНАЦЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватної охоронної діяльності
Запорізького національного технічного університету

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ

На сьогоднішній день незаконна торгівля наркотичними засобами вже давно переросла межі більшості держав і проникла на всі континенти. З катастрофічною швидкістю наркотики розповсюджуються по всьому світу та становлять реальну загрозу для національних інтересів різних країн світу, у зв'язку з чим поширюються масштаби криміналізації суспільства в цілому.

У зв'язку з тим, що поширення наркоманії та зростання злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, набувають усе більших масштабів і стають серйозним соціальним чинником, який негативно впливає на життя, здоров'я та благополуччя людей, важливого значення набувають форми і методи ефективної протидії, що застосовуються правоохоронними органами України.

Аналіз слідчої практики доводить, що практично кожне кримінальне провадження даної категорії злочинів потребує проведення комплексу експертних досліджень.

Незважаючи на теоретичну і практичну значущість наукових досягнень, комплексне вирішення проблем використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів у сфері

обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також визначення шляхів підвищення їх ефективності на досудовому слідстві ще не завершено. Відсутність у сучасній науковій, навчальній і службовій літературі відповідної інформації про форми, можливості та особливості використання спеціальних знань при розслідуванні даної категорії злочинів, є причиною того, що практичні працівники не повною мірою їх застосовують.

Відомо, що в процесі доказування спеціальні знання відіграють суттєве значення під час збирання та дослідження доказів, що є загальною підставою їх використання у будь-якій формі. Судова експертиза є найбільш розповсюдженою формою використання спеціальних знань, вона значно розширює пізнавальні можливості органів досудового розслідування та суду, дозволяючи використовувати під час кримінального провадження весь арсенал наукових можливостей. Це положення є основним в питанні призначення судової експертизи та впливає на особливості її провадження [1, с. 437].

У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» (із змінами, унесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України № 16 від 18.12.2009) зазначено, оскільки для встановлення виду, назви і властивостей наркотичного засобу, психотропної речовини, аналога такого засобу, речовини або прекурсора, їх походження, способу виготовлення чи переробки, а також належності наркотиковмісних рослин необхідні спеціальні знання, у справах даної категорії обов'язково має бути висновок експерта з цих питань [2].

Результати експертизи отримуються дослідним шляхом за допомогою спеціального інструментарію – експертної методики, що входить до Реєстру методик проведення судових експертиз [3]. Вона посідає найважливіше місце в методології експертного дослідження та визначає алгоритм використання комплексу методів, прийомів і технічних засобів, що застосовується у певній послідовності для вирішення експертних завдань

Окремі методики дослідження наркотичних засобів викладені у методичних рекомендаціях лабораторії UNDCP при ООН. Вони передбачають таку послідовність дослідження:

1. Зовнішній огляд і вивчення морфологічних ознак речовин за допомогою оптичної мікроскопії.

2. Хімічний аналіз з метою встановлення наявності наркотиків.

3. Тонкошарова хроматографія – для розділення компонентів і визначення якісного складу наркотиків.

4. Дослідження за допомогою інструментальних методів аналізу: спектрофотометрії (в інфрачервоній та ультрафіолетовій зонах спектру), газорідинної хроматографії, хромато-маспектрометрії. Інколи, при вирішенні питань по встановленню джерела походження наркотиків, застосовується спектральний емісійний та рентгенофлуоресцентний аналіз [4, с. 300–301].

Зазначимо, що у відповідності з п. 1.2 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої Наказом МЮ України № 53/5 від 08.10.1998 року, судова експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів (далі – наркотичних засобів) відноситься до криміналістичних експертиз, що досліджують матеріали, речовини та вироби (криміналістичних матеріалознавчих експертиз) [5]. Тому у методичній і науковій літературі вона іноді має назву «криміналістична експертиза наркотичних засобів».

Предметом експертизи наркотичних засобів є фактичні дані, встановлені шляхом виконання класифікаційних, діагностичних й ідентифікаційних завдань, що включають ототожнення наркотиків, конкретного джерела їх походження, визначення класифікаційної належності, особливостей виготовлення, існування (зберігання, транспортування) [6, с. 7]. Деякі із завдань експертизи наркотичних засобів можуть збігатися із завданнями, що вирішуються в межах інших видів судових експертиз: технологічних, криміналістичних біологічних, фармакологічних.

Щодо видів судових експертиз, які можуть бути призначені під час розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або

прекурсорів, то у джерелах спеціальної літератури криміналісти зазначають такі: експертиза наркотичних засобів, судово-фармакологічна, агротехнічна, судово-ботанічна, хіміко-технологічна, медико-наркологічна, судово-психіатрична та ін. [7, с. 373]; криміналістичні, хімічна (хіміко-фізична) експертиза наркотичних засобів, судово-медична експертиза живих осіб, судово-медична експертиза речових доказів (крові, сечі, слини, поту, волосся, нігтів, змивів з рук), судово-біологічна; судово-почеркознавча експертиза [8, с. 343]; криміналістична, судово-медична, хімічна, судово-фармакологічна, агротехнічна, психіатрична [9, с. 372]; наркологічні, криміналістичні, хімічні, ботанічні, медичні, психіатричні [10, с. 369] тощо.

Проте під час аналізу запропонованих видів судових експертиз, все ж таки потребує додаткового пояснення та аргументації відокремлення окремих з них.

Так, наприклад, ми не згодні з відокремленням судово-наркологічної експертизи від судово-психіатричної експертизи та відзначимо, що будь-якому фахівцю, який знається на проблемах психіатрії, відомо, що наркологічні знання (тобто наркологія) входять до психіатрії невід'ємною частиною. Їх поєднання через поняття «комплексності» не тільки спотворює зміст цього поняття, але тягне за собою перспективу шматування судово-психіатричної експертизи на дрібні самостійні або «комплексні» «неврологічні», «епілептологічні», «шизофренічні» експертизи тощо, що є не припустимим.

Через це, так звана судово-наркологічна експертиза не має природного наукового обґрунтування, а саме окремого предмета та методів дослідження, які б відрізнялися від предмета та методів судової психіатрії. А спроба усамостійнення судово-наркологічної експертизи не має наукових підстав, є штучною і призводить до припущення процесуальних помилок.

Така позиція не суперечить Закону України «Про психіатричну допомогу» від 22.02.2000 № 1489-III та Наказу МОЗ України Порядок проведення судово-психіатричної експертизи №397 від 08.10.2001.

Таким чином, предметом експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів є фактичні дані, встановлені шляхом виконання класифікаційних, діагностичних й ідентифікаційних завдань, що включають ототожнення наркотиків, конкретного джерела їх походження, визначення класифікаційної належності, особливостей виготовлення, існування (зберігання, транспортування).

Визначення предмета експертизи наркотичних засобів, має значення для:

- необхідності її відмежування від інших видів судових експертиз, у яких досліджуються лікарські препарати та об'єкти рослинного походження;
- формулювання та уточнення кола завдань, що вирішуються нею;
- визначення компетенції суб'єкта експертизи, тобто обсягу спеціальних знань, яким повинен володіти експерт, що проводить експертизу наркотичних засобів;
- правильної організації та проведення відповідного судово-експертного дослідження в експертній установі.

Список бібліографічних посилань: 1. Юнацький О. В. Висновок експерта як процесуальне джерело доказів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 437–443. 2. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 4 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02> (дата звернення: 10.10.2018). 3. Реєстр методик проведення судових експертиз // Міністерство юстиції України : офіц. сайт. URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua/page/55> (дата звернення: 10.10.2018). 4. Експертизи у судовій практиці / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 386 с. 5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 10.10.2018). 6. Косміна Н. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 19 с. 7. Керівництво з розслідування злочинів : наук.-практ. посіб. / В. Ю. Шепітько,

- В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Одиссей, 2009. 960 с.
8. Чистова Л. Е. О способах организации и содержания притонов для потребления наркотических средств // Правовое и криминалистическое обеспечение управления органами расследования преступлений : сб. материалов Всерос. науч.-практ. конф. : в 3 ч. М., 2011. Ч. 2. С. 340–346.
9. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Харків : Консум, 2000. Ч. 2. 528 с.
10. Скригонюк М. І. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Київ. ун-т, 2004. 518 с.

Одержано 12.10.2018

УДК 343.982.34

Тетяна Василівна ЮРЧИК,

головний експерт сектору дактилоскопічних видів досліджень

та обліків відділу криміналістичних видів досліджень

Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

МЕХАНІЗМ УТВОРЕННЯ СЛІДІВ РУК

У результаті взаємодії злочинця з об'єктами матеріального середовища місця події залишаються різноманітні сліди, найчастіше це сліди рук. Виявлення, фіксація та вилучення слідів рук з метою їх використання для розшуку злочинців та розслідування злочинів – важливе завдання спеціаліста-криміналіста під час огляду місця події і проведенні експертиз. Криміналістичне значення слідів рук полягає в тому, що за їх допомогою можна з'ясувати різні обставини справи – за розмірами сліду папілярного узору, шириною папілярних ліній та відстанню між ними встановлюють стать та вік особи, за взаємним розміщенням слідів на слідосприймаючій поверхні визначають механізм їх утворення, руку та палець, якими вони були утворені [1, с. 28].

Але основне значення слідів рук у тому, що вони широко використовуються для криміналістичної ідентифікації. Властивості папілярних узорів – індивідуальність, сталість та відновлюваність – роблять їх найбільш цінними об'єктами криміналістичної ідентифікації. Як ідентифікуючі об'єкти найчастіше виступають сліди пальців рук, однак ідентифікувати особу можна також за слідами долонь рук та слідами ступней.

Сліди рук на місці пригоди залишаються набагато частіше, ніж інші сліди. Вони можуть бути виявленими на різноманітних поверхнях предметів, яких торкався злочинець. Найчастіше це відчинені або зламані злочинцем вікна, двері, віконні чи дверні ручки, обв'язки, рами, скло, підвіконня, меблі тощо. Сліди рук можуть залишатися і на тих предметах, які злочинець переміщав. Якщо злочинець вмикав або вимикав електричне освітлення, сліди його рук можна виявити на електричних лампочках, вимикачах. Під час огляду автомобіля сліди рук знаходять на кермі, дверцятах, їх склі та ручках, вітровому склі, на інших предметах та деталях [2, с. 38].

У формуванні сліду беруть участь щонайменше два об'єкти: слідоутворюючий та сприймаючий, а найчастіше три – слідоутворюючий, сприймаючий та речовина сліду. Поняття слідоутворюючого та слідосприймаючого об'єкта завжди конкретне по відношенню до визначеного сліду. Механіка формування сліду така, що обидва взаємодіючі об'єкти теоретично і нерідко практично отримують зміни (сліди). При цьому із-за різних фізичних та інших властивостей дія одного об'єкту на інший буває більш значною та помітною.

При слідовому контакті об'єкти піддаються фізичній, хімічній або біологічній дії. Фізична дія носить механічний або тепловий характер: сліди утворюються в результаті відмінностей механічних властивостей чи температури взаємодіючих об'єктів. Механічна та тепла дія нерідко суміщаються. Так, свічка, яка затиснута в руці, одночасно піддається термічній і механічній дії - вона розм'якшується і деформується. При цьому термічна дія створює умови для деформації в результаті механічної дії. Суто термічна дія може викликати лише сліди горіння або плавлення сприймаючого об'єкта, які, як правило, мають вкрай мале ідентифікаційне значення.